

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת עקב, תשס"ז
מספר 715מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

הגאולה בוא תבוא

(הפטרות פרשת עקב: ישעיהו מט: יד - נא: ג)

בהפטרות זו מ"שבעה דנחמתא" הנביא ישעיהו חוזר לרעיונות הנחמה שכבר הוזכרו קודם לכן בנבואתו, ועיקרן – הגאולה קרובה לבוא, היא תבוא בהכרח ובלא תנאי, בבחינת "הבטחת על כל פנים" כדברי הרמב"ן (ספר הגאולה עמ' רע"ט, מהדורת רח"ד שעוועל):

והנה נתבאר מן הדברים, כי הנחמות החזקות אשר אמר ישעיה ע"ה שלא נאמרו בלשון 'אל תשמעו' ו'אל תעבדו', עתידות הן לבוא על כל פנים... ומה שנתקיים נתקיים ומה שלא נתקיים עתיד הוא ויבא באמת.¹

זאת הגאולה של "עת רצון"², גאולה הקודמת לתשובה, כדברי הנביא: "מחיתי כעב פשעיך וקענן חטאותיך שובה אלי כי גאלתיך" (יש' מד: כב). לצד רעיונות אלו ניכר בהפטרות מאמץ רב של שכנוע. "ישעיהו המנחם"³ פונה לגולים ומודיע על גאולה שתשים קץ לגלות ולשעבוד ותאפשר להם לעלות לארץ ישראל ולחדש את חייהם על אדמתה, ובכל זאת הוא נזקק לביטויים נמרצים המעידים על צורך אדיר שלו לשכנע את שומעיו, קהל הגולים.

על דברי העם "ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני" (מט: יד) עונה הנביא: "התשכח אשה עוליה מרחם בן בטנה גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך" (מט: טו); "היקח מגבור מלקוח ואם שבי צדיק ימלט, כי כה אמר ה' גם שבי גבור יקח ומלקוח עריץ ימלט ואת יריבך אנכי אריב ואת בניך אנכי אושיע" (מט: כד-כה).

הנביא מביא שתי דוגמאות לדברים שאינם אפשריים כלל אצל בני האדם. הדוגמא הראשונה מבליטה את הרגש האנושי החזק והקרוב מכול שקיים בטבע האנושי ואולי בטבע בכלל, כדברי אברבנל (פסוק טו): "וענין המשל הוא שהאהבה והרחמים היותר גדולים שאפשר הם באשה לוולדה הקטן". ומוסיף אברבנאל ומבאר את המילים "גם אלה תשכחנה": "ויש אהבה ורחמים אחרים מהבן אל האם שתמיד יחמול האדם אל הבטן שיצא משם ועל זה המין השני וזה שני מיני הרחמים". כלומר הנביא בחר להמשיל בקשר ההדדי החזק מכול בין בני אדם, ובכל זאת אפשר, אף כי נדיר, שקשר כזה ייפגם, והאם תשכח את פרי בטנה. לא כן הקב"ה. מצב קיצוני כזה לא יכול לקרות. האפשרות שהא-ל ישכח את עמו לא קיימת כלל. הייתה עזיבה אך לא שכחה.

¹ יש חולקים וסוברים שמפרק ג"ה הגאולה מותנית בתשובה.

² יש' מט: ח: "כה אמר ה' בעת רצון עניתיך".

³ לא אדון כאן בשאלת אחדות הספר ומיחות הנביא, לפיכך אשתמש בכינוי "ישעיהו המנחם".

הביטוי השני מבטא רעיון דומה בווריאציה אחרת. בעולמם של בני האדם לא ייתכן שיילקח מלקוח הנמצא בידי הגיבור או העריץ, אך במקרה קיצוני גם זה יכול לקרות.⁴ אבל אצל אלוקים זה לא ייתכן. ה"מלקוח" – עם ישראל שבידי השוכה, הגיבור, יילקח על ידי הא-ל המושיע. למה נזקק הנביא לאמצעי שכנוע כאלה? מה מונע מהגולים לקבל בזרועות פתוחות את בשורת הגאולה? זלמן שזר מדבר בשפתו הציורית על הנביא ישעיהו כמי שמצוי באוויר פסגות.⁵ בחלק הראשון של הספר הפסגה היא בעיקרה אוניברסלית, ובחלק השני יש שוב אוויר פסגות, אך כולו בשטח הלאומי:⁶ "פה חוגגת האמונה בגאולת ישראל וגאולת ישראל על כל גוניה. הנביא כולו מלא תקוה להתגבר על כל חבלי ההליכה, על חבלי הגאולה".

אם כן, מה עוצר את הגולים מלהשתתף בחגיגה הזאת? ר' אליעזר מבלגנצי אומר בפירושו לישעיהו (מט:יד): "וציון היתה סבורה בעוד בניה בגולה זמן גדול שעזבתה ושכחתה". כלומר השהות הממושכת בגלות הביאה את הגולים למחשבה שאלוקים שכח אותם, וכעת עליהם להשתכנע שאין זה נכון.

כיוצא בזה דברי אברבנאל בפירושו לפסוק זה: "ותאמר ציון עזבני ה" – כאילו ציון היתה מתלוננת בראותה אורך הגלות המופלג ואומרת עזבני ה' כאיש העוזב את אשתו וילך לו כן הקב"ה... וכל זה מליצה לאורך הגלות בהפלגה". כלומר, לדעת אברבנאל אורכה של הגלות הוא שהביא לייאוש, להרגשה של שכחה ונטישה, ומול ההרגשה הזאת נאבק הנביא, מודה בעזיבה "אבל השכחה אינו כן". אך אברבנאל מוסיף סיבות לפקפוק של הגולים.⁷ ישראל נדלדלו בגלות, חשו את אבדן העצמאות המדינית והיכולת הצבאית, חיו תחת שלטון זר, ותחושת השפלה וביזיון של אבדן הארץ מילאה את לבם, כמו המחשבה שבגלל החטאים שחטאו לא יזכו להיגאל, ובלשונם – "ה' זנח אותם". לדברי יחזקאל קויפמן, כיוון שהעם לא היה מאוחד בשאיפת הגאולה, באמונה בה, בתשובה אמיתית לאלוקים, לא היה בו הביטחון וההתלהבות של הנביא, והגאולה לא באה.⁸ לדעתו, חיי היום יום הקשים הקשו את ההתחברות לבשורת הגאולה, ובלשונו: "צרות היום יום היו קרובות ללב יותר מאשר הריב ההיסטורי הגדול".⁹

יאיר הופמן שסבור שהנביא הדובר כאן הוא הנביא שעלה לארץ ישראל עם מעט היהודים שעלו בשיבת ציון והתאכזבו מהגאולה "הקטנה", ואומר שהפסוקים שהוזכרו למעלה משקפים ניסיון להתמודד עם ה"מוראל הנמוך" של המאוכזבים. בד בבד, הוא מדגיש, ניסה הנביא בדרך זו להמריץ את הגולים בבבל לעלות לארץ ישראל על ידי הבטחות בלתי מותנות שבקרוב מאוד ישתפר הכול.¹⁰

יש להניח שסיבות אלו ואחרות מן הסתם הביאו להרגשה של "עזבני ה'". אך אם נשים לב, הנביא חוזר בהפטרותנו לדימוי של האישה שנזנחה ואיבדה את בעלה ואת ילדיה: "ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמודה גלה וסוּפָה ואלה מי גדל הן אני נשארתי לבדי" (כא). היא גלמודה ושכולה. קויפמן מציין בהמשך דבריו הנ"ל שהאלגוריה של ציון האלמנה כאן ובנבואות האחרות של "ישעיהו המנחם", שורשיה במגילת איכה. בין שנקבל זאת בין שלא, ברור שבצד הרעיוני מגילת איכה היא היפוכה של נבואת הנחמה. מגילת איכה קובעת "ומנחם אין לה". הנביא קורא כאן "נחמו נחמו עמי". ממצב של אישה גלמודה שעברה משבר של עזיבה, גירושין ושכול היא נקראת עכשיו להאמין שתשוב להיות אשת איש ואם לבנים ובנות רבים. יש להניח שהגולים התקשו להאמין ששינוי כזה אפשרי.

הגירוש והחורבן לא היו דברים של מה בכך. החורבן היה טראומה במערכת היחסים שבין העם לאלוקים. והנה הם נקראים להאמין שהמשבר הסתיים. כעת מגיע עידן חדש, עידן הגאולה, וכל זה בלי להתנות את הגאולה בחזרה בתשובה. עם שנתחנך על תורת הגמול היהודית לא מסוגל

⁴ התקבולת גיבור־צדיק בפסוק קשה. נוסח המגילות, השבעים, הפשיטתא והוולגטה במקום: "צדיק", "עריץ" כמו בפסוק כה.

⁵ "עיונים בספר ישעיהו", החוג למקרא בבית הנשיא, חלק ב', עמ' 301.

⁶ לשיטתו, ישעיהו השני.

⁷ בפירושו לנביאים אחרונים, עמ' קצ.

⁸ קויפמן, **תולדות האמונה הישראלית**, כרך 4 ספר א', ת"א תש"ך, עמ' 105 ואילך. לשיטתו, הנביא חי בגלות ומדבר לאנשי הגלות.

⁹ כיוצא בזה, C.R North, בפירושו לישעיהו, אוקספורד 1964, עמ' 194: "המעצור היחיד בדרכה של ציון לגאולה זה הפקפוק האמוני שלה עצמה".

¹⁰ יאיר הופמן, **עולם התנ"ך**, ישעיהו, עורך מנחם הרץ, ת"א תשמ"ג, עמ' 234.

להאמין במעבר החד הזה. יש שתחושת האשם משתקת, מונעת מלהאמין בטוב, בשינוי. לפיכך הנביא חוזר שוב ושוב בנבואתו על רעיון "עת רצון" וקורא לגולים לנצל את "חלון ההזדמנויות", את רצונו של הא-ל כעת בגאולה, כיוון שהגיעה עת הסליחה. "ישעיהו המנחם" מרבה להזכיר את יציאת מצרים מעבר למשמעויות שיש לאזכור זה בעניין הגאולה העכשווית. יש צד שווה בשתי הגאולות: שתיהן תוצאה של "עת רצון" – רצונו של האלוקים לגאול כאן ועכשיו, לא ב"זכות" אלא בחסד. לכן כל-כך קשה לקבל זאת, ומשום כך נאלץ הנביא "לגייס" לעזרתו ביטויים ומשלים משכנעים וחזקים דיים, כלשונו של ר' אליעזר מבלגנצי במקום אחר:¹¹ "להכניעה (את ציון) בעמל לבה" – לדבר על לבם, לשכנעם.

הנביא הבטוח לחלוטין שהגאולה בוא תבוא מנסה בכל כוחו להעביר את ביטחונו לקהל שומעיו.

דבורה גנץ
המרכז ללימודי יסוד ביהדות

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
כתובתנו באינטרנט: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/>

¹¹ פירושו לפסוק מ:ב: "כפלים בכל חטאתיה".